

Tautosakos darbai 70, 2025, p. 158–166
ISSN 1392-2831 | eISSN 2783-6827
DOI: <https://doi.org/10.51554/TD.25.70.08>

Iš nemeilės į tveriantį ryšį: Janinos Degutytės laiškinas

ŽYDRONĖ KOLEVINSKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

<https://ror.org/050gfgn67>

zydrone.kolevinskiene@liti.lt

<https://orcid.org/0000-0002-4252-1731>

Janinos Degutytės laiškinas, sudarė Giedrė Šmitienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2025. – 3 knygos: kn. 1: *Nemeilės šešėly: susirašinėjimas su motina Janina Degutiene*, 303 p., ISBN 978-609-425-408-6; kn. 2: *Tveriantis ryšys: susirašinėjimas su Bronislava Jacevičiute-Jėčiute*, 384 p., ISBN 978-609-425-410-9; kn. 3: *Draugystė laiškais: susirašinėjimas su Lena Rapaliene*, 273 p., ISBN 978-609-425-409-3

2025 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas išleido daugelio labai lauktą leidinį – poetės Janinos Degutytės laiškų tritomį: I knyga – *Nemeilės šešėly. Janinos Degutytės laiškinas: susirašinėjimas su motina Janina Degutiene*, II knyga – *Tveriantis ryšys. Janinos Degutytės laiškinas: susirašinėjimas su Bronislava Jacevičiute-Jėčiute*, III knyga – *Draugystė laiškais. Janinos Degutytės laiškinas: susirašinėjimas su Lena Rapaliene*. Visas tris knygas sudarė Giedrė Šmitienė, jų mokslinė redaktorė buvo Jurga Jonutytė.

Kad tritomis yra ilgamečių tyrimų rezultatas, patvirtina dar iki jo pasirodymo publikuotas ne vienas G. Šmitienės ir J. Jonutytės mokslinis straipsnis J. Degutytės laiškų (ir laiškų apskritai) tematika, paskelbti keli pokalbiai kultūrinėje žiniasklaidoje, akademiniuose leidiniuose¹. Viename pokalbyje leidinių sudarytoja G. Šmitienė

1 Daugiau žr.: Giedrė Šmitienė, „*Paprasti laišakai: kontekstinio tyrimo metodika*“, *Tautosakos darbai* 55, 2018, p. 134–154; Giedrė Šmitienė, „Tarprūšinė patirtis sergant. Antropologinė prieiga prie kelių Janinos Degutytės tekstų“, *Tautosakos darbai* 64, 2022, p. 57–75; Jurga Jonutytė, „Laiškas kaip antropologinio tyrimo medžiaga“, *Tautosakos darbai* 66, 2023, p. 29–47 ir kt.

Received: 24/11/2025. **Accepted:** 04/12/2025

Copyright © Žydronė Kolevinskiene, 2025. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

paminėjo, kad „laiškai išlaiko autentiškus gyvenimo fragmentus. Net jei skaitytojams iš šalies jie gali būti neaiškūs, jie turi galią užvesti tyrimą ant tako. Patys rodo, kaip galėtų susisiekti su gyvenimu, kuriam priklausė. O gyvenimas (bent man) nebūna nuobodus“ ([Būgienė] 2025: 115).

XX a. viduryje atgimęs susidomėjimas egodokumentikos žanrais (tradicine (auto) biografija, grožine autobiografija, autobiografinio pobūdžio romanais, eilėrašiais, esė, laiškais, atsiminimais, užrašų knygelėmis) skatina permąstyti žinomų kūrėjų gyvenimus, naujai atveria jų darbus. Egodokumentiniai tekstai padeda rašančiajam identifikuoti santykį su savimi, savuoju laiku, labiau atverti, kas buvo užkoduota kūryboje. Žinoma, kiekvienas egodokumentikos žanras turi savo specifiką. Vienas seniausių egodokumentinio paveldo tipų – epistolika. Ne vienas laiškų tyrėjas yra pabrėžęs, kad epistolinis bendravimas išpopuliarėjo prireikus aktyvesnio socialinio mobilumo, o laiškai padėjo dalyvauti fiziškai nepasiekiamuose įvykiuose. Greitesniems laiškų mainams Lietuvoje palankios sąlygos susiklostė XIX a. pabaigoje, kai pašto korespondenciją pradėta siųsti geležinkeliais (Kučinskienė 2020: 22). Tad nors pirminė laiško funkcija – ir ilgai pagrindinė – buvo komunikacinė, laiškas skaitomas ne tik kaip konkretus tekstas, fiksuojantis informaciją, bet ir kaip pokalbio nuotrupa. Todėl jį galima laikyti „gyvenimo žanru“, „gyvenimo pasakojimu“, „gyvenimo kūrinium“ – net ne viso gyvenimo, o fragmento, akimirkos. Laiškui būdingas dialogiškumas lemia jo semantiką, atvirumą kitai sūmonei ir galimybę pagrįsti savąjį „Aš“, t. y. kuria individualią tapatybę. Laišką galime matyti ir analizuoti kaip komunikacinę mediją, kaip saviraiškos ir savikūros terpę, kaip kultūros formą. Kita vertus, laiškas svarbus ir tuo, kad leidžia palaikyti ryšį su nesančiuoju šalia. Juozo Tumo-Vaižganto laiškų tyrėja Aistė Kučinskienė pastebi, kad norint, jog laiškas kaip trumpas naratyvas būtų suvokiamas bei informatyvus skaitančiajam, tarsi pašaliniam epistoliniame dialoge, „reikalinga išsami užtekstinė informacija, dėl to laiškų tyrime dažnai pristatomos ir užtekstinės detalės, kiti tekstai, padedantys įsivaizduoti ir rekonstruoti laiškų rašymo biografinę, socialinę ir kultūrinę aplinką“ (ten pat: 22–23).

J. Degutytės laiškų tritomis iš gana didelio pastaruoju metu išleistų laiškų knygų kiekio pirmiausia išsiskiria pasirinkta perspektyva – ne tekstologine, o antropologine, kontekstine. Aiškiai išryškinus prieigą, tikslinama ir laiško kaip egodokumentikos žanro apibrėžtis:

Laiškas, žiūrint iš antropologinės perspektyvos, pirmiausia reiškia savitai kuriamą santykį. Laiškas rašomas tada, kai norima ką nors pasakyti ar tiesiog palaikyti ryšį, bet to, su kuriuo kalbėtumeisi, nėra šalia. Kito artimo žmogaus nebuvimas šalia paryškina santykį, o rašomas laiškas jį užfiksuoja, daro matomą. Kaip tik todėl laiškas yra itin tinkama medžiaga žmonių santykiams ir ypač artimiausių žmonių (kurių labiausiai pasigendama) bendravimui tirti (I, p. 8).

Taigi šiuo leidiniu siūloma ne įprastesnė fundamentinė mokslo šaltinio publikacija, o būtent antropologinis tyrimas. Tai liudija taikoma etnografinė metodika, kai laiškyno sudarytoja susitinka ir kalbasi su laiškus rašiusiais ar laiškuose minimais asmenimis (pavyzdžiui, Bronislava Jacevičiūtė-Jėčiūtė, Danutė Venclovaite, Lili-jana Žukauskiene, Angele Švediene ir kt.), lanko su poete susijusias vietas. J. Degutytės laiškų kontekstą tankina ir kita pateikiama medžiaga: ištraukos iš spaudos, dokumentų, kitų laiškų, eilėraščių citatos, eilėraščių autografai, laiškų faksimilės, nuotraukos, paveikslai – visa, kas susiję su poete. Todėl skaitytojams šios knygos atsiveria kaip daugiabalsis pasakojimas.

Tris laiškyno tomus skaičiau ne tik kaip akademinį leidinį, bet ir kaip grožinį trijų dalių kūrinį, istorinį laiko ir žmogaus liudijimą. Čia pat kilo klausimas: kaip ribota recenzijos apimtis leis bent glaustai aptarti ir įvertinti tokius plačius kontekstus, įvykius, jausmų ir emocijų istoriją, gyvenimo ir kūrybos sąsajas, amžininkų pasakojimus, sudarytojos komentarus, sujungiančius visas tris knygas? Tad čia greičiausiai pateikiamos tik skaitymo gairės, pamąstymai perskaičius J. Degutytės laiškų tritomį.

Visos trys laiškų knygos parengtos tuo pačiu principu: laiškai pateikiami chronologiškai ir grupuojami į skyrius pagal rašymo laiką bei vietą. Kiekvieną knygą pradeda įvadinis straipsnis, o kiekvieno skyriaus pradžioje pateikiamos įvadinės sudarytojos pastabos, knygų pabaigoje – santrumpų, šaltinių ir literatūros sąrašas, asmenvardžių rodyklės, J. Degutytės ir B. Jacevičiūtės-Jėčiūtės kūrinių rodyklės, santrauka anglų kalba. Aptariant tekstų rengimo ir pateikimo principus, išskirtina sudarytojos G. Šmitienės pastaba apie paaiškinimus greta laiškų:

Laiškai, tankinant kontekstą, aiškinami dviem būdais: *parašėmis* ir *intarpais į publikuojamą korpusą*. Parašėse teikiami ar primenami trumpi paaiškinimai. Juos rašant orientuojamasi į laiško laiką ir situaciją, nurodant, sakykime, kas vienas ar kitas žmogus buvo konkrečiu metu, reikalui esant, paminint ir tai, kas kuo taps mums šiandien žinomoje laiškų ir jų veikėjų ateityje. Į parašes nepatenka tai, kas kartojasi nuolatos (patys artimiausi žmonės – pavyzdžiui, Jacevičiūtė-Jėčiūtė arba motina), tačiau kitų paaiškinimų parašėse nevengiama pakartoti – juose daug smulkmenų ir detalių, kurių neatpažinus ar kurias pamiršus laišką gali būti sunkiau suprasti. Kilus klausimui, asmenų apibūdinimus galima surasti asmenvardžių rodyklėje (II, p. 357).

„Tikriausiai dar neteko skaityti taip puikiai sudaryto egodokumentikos rinkinio!“ – *Šiaurės Atėnuose* ištaria Virginija Kulvinskaitė (2025), trumpai pristatydama pirmąjį laiškyno knygą. Pirmoji knyga *Nemeilės šešėly* skirta poetės susirašinėjimui su motina Janina Degutiene. Šios knygos struktūrą sudaro G. Šmitienės ir J. Jonutytės metodologinis įvadinis straipsnis „Janinos Degutytės laiškai. Antropologinė prieiga“, G. Šmitienės straipsnis „Jau dvi savaitės nuo laiško praėjo, tai rašau, kad

nesirūpintum“, Violetos Švaikovskajos straipsnis „Apie Janinos Degutienės laiškų kalbos ypatybes“, susirašinėjimui svarbių J. Degutytės ir J. Degutienės (Bedarfaitės) gyvenimo įvykių chronologija, 1965–1983 m. laiškai.

Pirmoji laiškyno knyga grąžina prie 1996 m. Viktorijos Daujotytės parengtos nedidelio formato, bet gilios, skaudžią patirtį atskleidžiančios, jau po poetės mirties išleistos knygelės *Klausimai. Atsakymai* (kartu su *Nebaigta autobiografija*; Degutytė, Daujotytė 1996). Tai bene pirmas lietuviškas tekstas, kuriame veriasi žiaurusis motinystės aspektas, kai motina rodoma nebe kaip šventoji, o kaip nelaimingas, degraduojantis žmogus. *Atsakymai* liudija tarsi išvirkščiąją motinos meilės pusę – *nemeilę*, kai ne duodama, o inama ir ne globojama, rūpinamasi, o skriaudžiama. Publikuojami J. Degutytės laiškai rodo išskirtinį rūpestį motina. Tas rūpestis realizuojamas perkamais ir siunčiamais, perduodamais vaistais, arbatomis, maistu, dalijamasi maisto gaminimo receptais. Pasirenkama komunikacijos strategija, užtikrinanti motinos ir dukros ryšį. Leidinio sudarytoja G. Šmitienė rašo:

Kai motina pradėjo girtauti, Degutytei buvo septyneri. Kai žuvo tėvas – trylika. Nuo tada ji prisiėmė atsakomybę už motiną ir rūpinosi jos bei savęs išlaikymu. Motina mirė būdama aštuoniasdešimties, Degutytei tuo metu buvo penkiasdešimt ketveri. Tad šioje knygoje skelbiami laiškai yra svarbūs ne tiek patys savaime, ne tiek kaip tekstai, kiek kaip apčiuopiamos viso gyvenimo pastangos palaikyti dukters ir motinos santykį, nors jis galėjo seniai nutrūkti. Degutytė galėjo šių laiškų nerašyti ir nepalaikyti ryšio su mama – tokią teisę turėjo, bet ryšį palaikė (I, p. 25).

Nuo vaikystės buvusi silpnos sveikatos, sirgusi nepagydoma širdies liga, nuo trisdešimties metų neįgali, negalinti dirbti, J. Degutytė rūpinasi ne tiek savimi, kiek pirmiausia motina. Pagrindinė jūdvių susirašinėjimo tematika – ligos ir kasdieniai buitiniai rūpesčiai. Šiuose laiškuose savitai išryškėja įdomus globos ir gynimo aspektas: ne motina globoja ir gina vaiką, o dukra motiną. Erichas Frommas yra rašęs apie tarpasmeninį santykį ir meilę tarp vaiko ir motinos, kai vienam reikia pagalbos, o kitas ją suteikia. J. Degutytės santykis su motina atspindi įprasto motinos ir vaiko santykio inversiją: J. Degutienei reikalinga pagalba, parama, globa, ir būtent dukra ją suteikia. Tai daro visą gyvenimą – iki pat motinos mirties. Motina bejėgiškesnė, silpnesnė už savo sergančią dukrą. Motinai rašytuose J. Degutytės laiškuose akivaizdžios visos jos dėtos pastangos kiek įmanoma išlaikyti ryšį. Šiame motinos nemeilės kontekste prisiminiau dailininkės Akvilės Zavišaitės, iš Lietuvos emigravusios į Australiją ir 28-erių metų mirusios nuo AIDS, skaudų laišką motinai:

Tiesa, aną dieną parašiau Tau dešimties lapų laišką, paskui išmečiau (į šiukšles). Labai jau emociškas, o paskui prisiminiau, kad Tavęs žemiški jausmai, paprasta žmoniška šiluma nedomina. Turi būti dideli pasiekimai užsitarnauti tavo meilę. Aš visuomet tikėjau į

motinos ir vaiko meilę: kad ji egzistuos, ir liks tokia pat didelė, ar tu aukštai sėdi ar žemai. Sakai, nerašyk, kad tave myliu, nes žodžiai tau nieko nereiškia, o man, pavyzdžiui, labai svarbu, kad būtų parašyta ar pasakyta, kad esu mylima ir reikalinga. Todėl turbūt taip ir dievinu šunis už tai, kad jie visuomet, kad ir tyliai, bet parodys, kaip tave myli, ar tau gerai ar blogai besisektų. Dabar jau nusiraminau. Pradėjau vėl tikėt gyvenimu. Nieko baisaus neįvyko (Juknaitė 1999: 205).

J. Degutytės laiškuose nerasime jokio kaltinimo motinai, net menkiausio. Rūpestį geriančia motina ji priima kaip neišvengiamą būtinybę.

Šis laiškinas leidžia pažinti susirašinėjusiųjų gyventą laiką. Pavyzdžiui, liudijama apie kelių šeimų gyvenimą trijų kambarių bute, kelialapius į Palangą ar Druskininkų sanatoriją, Lietuvos TSR nusipelnusio meno veikėjo vardo suteikimą J. Degutytei, muzikos žanrų paplitimą XX a. septintajame dešimtmetyje ir kitką. Laiko ženklai ryškūs ne tik laiškuose, bet ir spaudos komentaruose, asmeniniuose knygos sudarytojos pokalbiuose su poetę pažinojusiais žmonėmis. Pavyzdžiui, J. Degutytės 1976 m. liepos 18 d. laišką, rašytą motinai iš Mazgeliškių (vienos iš svarbesnių erdvių visose trijose knygose), raginant ją nors šiek tiek pasivaikščioti, išeiti į lauką, papildoma toks komentaras: „Kaip prisimena Žukauskienė, Degutienė niekur neidavo – nei į turgų, nei į parduotuvę; ją apipirkdavo kartu gyvenusi sesuo: 'Ji turėjo baimę. Nueidavo į parduotuvę tik atsinešti gėrimo, nes nieks jai neneš. Ji vaikščiodavo ir vaikščiodavo savo kambary pirmyn atgal, buvo primušusi ant padų nuospaudas taip vaikščiodama“ (I, p. 124).

Tarp laiškų pateikiami eilėraščiai, atspindintys kūrybos redagavimo procesą, B. Jacevičiūtės–Jėčiūtės tapybos darbai ir eskizai, etnografiniai pasakojimai, amžininkų atsiminimai, kita medžiaga, liudijanti tarptekstinį dialogą ir pristatanti J. Degutytės aplinkos žmones: aktorę Ireną Leonavičiūtę, daugelį metų skaičiusią jos poeziją; kompozitorių Vladą Švedą, sukūrusį kamerinę operą „Gėlių pasaka“ (įkvėptą J. Degutytės pasakos „Nepamiršk manęs“); Beatričę Grincevičiūtę ir Laimoną Noreiką, nuolat lankydavusius poetę; motinos seseris Oną ir Zofiją, pusseserę Nijolę Čekanavičiūtę; su J. Degutyte susidraugavusį jos kurso draugės Danutės Venclovaitės tėvą Adomą Venclovą; B. Jacevičiūtės–Jėčiūtės dėdę Alfonsą Jėčių ir daugelį kitų. Knygoje subtiliai rodomi sutrukę J. Degutytės ryšiai su tėvo gimine. Gal dėl šios priežasties poetė visą gyvenimą glaudėsi prie draugių tėčių ar dėdžių, taip nesąmoningai ieškodama nuo vaikystės nepatirtos tėvo meilės ir globos.

Pirmosios laiškinio knygos pasakojimą baigia J. Degutytės motinos mirtis. Skelbiami keli laidotuvių meto eilėraščiai – jie, kaip mini knygos sudarytoja,

pradėjo motinai skirtą ciklą „Anapus vilties“. [...] Ciklas, sudarytas iš septynių dalių, vėliau įėjo į paskutinį Degutytės rinkinį *Purpuru atsivėrusi* (1984) ir buvo skelbiamas jo pabaigoje, lyg simboliškai užbaigiantis poetinę jos kūrybą (I, p. 271).

Knygą baigia *Nebaigtos autobiografijos* ištrauka – šį pasirinkimą G. Šmitienė argumentuoja taip:

Mažos ir paaugusios mergaitės išgyvenimai, skausmingai jausti visą Janinos Degutytės gyvenimą, nulemia tai, kaip pasakojami faktai, kaip jie jungiami, derinami. Šį atsiminimų fragmentą persmelkusi baimė, neapykanta, gėda ir meilė – to niekas negebėtų perpasakoti. Jame Degutytė prabilo apie tai, ką nešiojosi nemokėdama ištarti ir išreikšti, ir jos pačios gyvenimo pabaiga nė kiek nesumažino šio artikuliacijos sunkio. Vaikystė jai taip ir liko sunkiai išsakoma patirtimi, tuo pat metu pasakoma ir nepasakoma (I, p. 274).

Motinos nemeilę kompensuoja tveriantis ryšys ir draugystė su dailininke B. Jacevičiūte–Jėčiūte ir gydytoja Lena Rapaliene. Ir B. Jacevičiūtė–Jėčiūtė, ir L. Rapalienė susitinka su J. Degutyte, kai ši jau žinoma kaip poetė. Būtent šių moterų laiškam skirtos kitos dvi tritomio dalys. Minima, kad J. Degutytė su B. Jacevičiūte–Jėčiūte susipažino 1958 m. pabaigoje:

Ryšys veikusiai užsimezgė nuo pirmo susitikimo – tai leidžia suprasti 1959 m. sausį nutapytas Degutytės portretas ir vasarį Jacevičiūtės–Jėčiūtės jai rašyti laišakai (Degutytės ankstyviausių laiškų beveik neišliko) (II, p. 9).

Antrosios knygos struktūra panaši į pirmosios: pradedama sudarytojos straipsniu „Artimas santykis: jo sudėtis ir tvermė“, pateikiama susirašinėjimui svarbių įvykių chronologija, skelbiami laišakai nuo 1958 iki 1989 metų. Svarbu, kad ir su B. Jacevičiūte–Jėčiūte, ir su L. Rapaliene tritomio rengėja buvo susitikusi asmeniškai, tad laiškus papildė autentiškas svarbiausių su J. Degutyte susirašinėjusių moterų pasakojimas.

Ilytintos kalbos tyrėja Deborah Tannen brėžia skirtį tarp vyrų ir moterų kalbos bet kuriame pašnekesyje (o laiškas, kaip jau minėta, taip pat yra pašnekesys):

[V]yrams pokalbis visų pirma yra tarsi derybos, kurių metu sąmoningai ar nesąmoningai siekiama įsitvirtinti ir išlaikyti savo statusą, dominuoti, o moterims pokalbis – tai būdas užmegzti ir sutvirtinti ryšius su pokalbio partneriu. Kalbėdamos jos siekia pritarti ir sutarti, visavertiškai bendrauti (1998: 435).

Pabrėžiama, kad vyrų kalbą dažnai grindžia siekis įtvirtinti savo autoritetą, savo poziciją, netgi savotiškai dominuoti, o moterims pirmiausia būdinga solidarumo su adresatu paieška. Toks solidarumas dažnai pasiekiamas dalijantis vargais, rūpesčiais (tokiais kaip pasikeitusi šeiminė padėtis, vaikų auginimas, „virtuvės bėdos“, ekonominiai sunkumai ir pan.). Todėl moterų šnekas D. Tannen vadina „rūpesčių

pokalbiais“ (angl. *troubles talk*). J. Degutytės laiškyne pristatomos kasdienės buities fone išnyra kūrybinės atvertys: „Po ilgo laiko pabandžiau tepti. Dabar galiu pasakyti ką ji, ta šviesiaplaukė jauna audėja dūmoja. Kai pradėjau, galvojau tik «apie» portretą, o dabar kur tai kitur nukrypo“ (II, p. 52). B. Jacevičiūtės–Jėčiūtės ir J. Degutytės susirašinėjimas išskirtinis, nes čia dalijamasi ne tik (ir ne tiek) buities detalėmis, o kūrybiniais impulsais, emocijomis. Tai patvirtina laiškų kreipiniai: *Bronuli, Janinuli, Gusuti, Žioge, Sėliuk*. Dažnai pasirašoma: *Tavo vėpliukas, Gintarėlis*.

Pirmuosiuose knygos puslapiuose minima Tayda Devėnaitė – tragiško likimo lituanistė iš kurso, žinomo kaip „Marcinkevičiaus–Baltakio–Maldonio“ kursas, „Vagos“ leidyklos redaktorė ir vertėja, B. Jacevičiūtės–Jėčiūtės draugė. 1961 m. ji nusizūdė. Daugelis artimesnių pažįstamų teigia, jog moteris veikiausiai neištvėrė saugumo verbavimo (buvo verčiama teikti žinias saugumui apie redaguojamų kūrinių autorius, su kuriais bendravo). Lidiya Meškaitytė, Rūta Hakaitė, Ona Šimaitė, gydytojas kardiologas Ilja Stupelis, prancūzų kalbos dėstytoja Eleonora Karvelytė, redaktorė Danutė Kadžiulytė – tik keletas žmonių, kurių gyvenimo pasakojimai įsiterpia tarp antrosios knygos laiškų.

V. Daujotytė J. Degutytę yra apibūdiniusi taip – „duktė Salomėjai, sesuo Liūnei Sutemai“ (2001: 458). Laiškyne labai ryški ši tveriančio moterų pasaulio jungtis – Salomėja Nėris ir B. Jacevičiūtė–Jėčiūtė, J. Degutytė.

Janina Degutytė susipažino su Brone Jacevičiūte, kai dailininkė tapė paveikslą „S. Nėris prie gimtosios Baltijos“. Tuo metu poetė dirbo redaktore Valstybinėje grožinės literatūros leidykloje. Ten pat dirbanti Tayda Devėnaitė, neseniai parengusi Salomėjos Nėries raštų tritomį, pakvietė Degutytę į savo draugės dailininkės Jacevičiūtės dirbtuvę pažiūrėti paveikslo.

Nėris tapo lyg ir pirmine jūdvių jungtimi. Ji buvo Jacevičiūtės mokytoja ir auklėtoja Panevėžio mergaičių gimnazijoje – šią mokytoją būsimoji dailininkė ypač vertino, buvo prie jos prisirišusi. Degutytė kaip poetė taip pat juto ryšį su romantine Nėries lyrika (II, p. 33).

Idomu, kad rūpesčio paradigma sujungia visų trijų knygų laiškus. B. Jacevičiūtė–Jėčiūtė ne tik kaip artima draugė, bet ir kaip motina rūpinasi J. Degutyte – ar pavalgiosi, ar nešalta, domisi naujo buto J. Degutytei skyrimo reikalais.

Skaitytojams gana netikėta suvokti, kad J. Degutytė priklausė iš esmės tam pačiam nomenklatūriniam rašytojų sluoksniui kaip Justinas Marcinkevičius, Alfonsas Maldonis, Eduardas Mieželaitis ir kiti. Laiškai ir intarpai, komentarai išryškina to meto socialinių ryšių vaizdą, niuansuočiau atskleidžia oficialiųjų valdžios struktūrų dalyvavimą kasdieniame rašytojų gyvenime – privačiame ir viešame. Antrąją knygą baigia paskutiniai J. Degutytės laiškai iš Vilniaus respublikinės klinikinės ligoninės,

o po jų pateikiamas paskutinis poetės prašymas Lietuvos TSR rašytojų sąjungos valdybai (kad B. Jacevičiūtė–Jėčiūtė persikraustytų į jos butą), paskutiniai eilėraščiai.

Trečiosios tritomio knygos struktūrą grindžia 1960–1989 m. rašyti laišakai ir sveikinimai. Čia, kitaip nei kitose dviejose knygose, skelbiami visi išlikę J. Degutytės laišakai gydytojai L. Rapalienei ir jos šeimai. Poetė ir gydytoja susipažino apie 1960-uosius – nuo to laiko prasideda jų susirašinėjimas. Abi moterys iš pradžių gyveno tame pačiame name Antakalnyje, Smėlio gatvėje, tad dažniausiai siųsdavo laiškus kuriai nors išvykus. Anot G. Šmitienės, L. Rapalienė buvo gydytoja, pasiruošusi padėti kiekvienai ir kiekvienam, kuris serga, – o J. Degutytė sirgo. Tad vėlgi pirmiausia atpažįstama ir priimama seserystė su globa, rūpesčiu ir atjauta. L. Rapalienės laiškuose ryškiausias tas paprastas kasdienis rašymas ir jo temos: bulvių kasimas, rudeninių obuolių rinkimas, pažymų rašymas, gydytojų rekomendacijos, medicininiai patarimai, receptai, vaistų pavadinimai. Į epistolinį moterų pokalbį įtraukiamas vyras Juozas Rapalis (jis pats laiškų nerašė) – puikus technikos meistras, įvairiausių buitinių prietaisų remontuotojas. Tame pačiame name jos gyveno iki 1973 m., vėliau poetė persikraustė į vadinamąjį Rašytojų namą Antakalnio pradžioje. Tačiau kūrybine prasme Smėlio gatvės etapas buvo intensyviausias: čia J. Degutytė parašė penkias poezijos knygas, septynias eilėraščių knygas vaikams, daug vertė, kūrė pjeses teatrams.

Knygoje minimos ir kitos gydytojos, su kuriomis L. Rapalienė konsultuodavosi dėl J. Degutytės ligos: imunologė Virginija Marinskienė (Marcinauskaitė), nefrologė Gražina Žvinklienė (Belkinaitė). Į poetės ir gydytojos susirašinėjimą įsiliesia ir 1982 m. Mazgeliškių melioracijos, ir 1986 m. Černobylio atominės jėgainės avarijos atgarsiai. Laiškyno tarpuose išnyra tapytojos Juzefos Čeičytės, kunigo Ričardo Mikutavičiaus, rašytojos Aldonos Liobytės, profesorės V. Daujotytės paratekstai.

Visos trys laiškyno knygos aiškiai rodo, kad J. Degutytė priklauso savo kartai ir savo laikui. Tai „30-ųjų kartos“ poetė. Ši karta ilgai buvo matoma be moterų – tik Algimantas Baltakis, A. Maldonis, J. Marcinkevičius. Trys J. Degutytės laiškyno knygos kalba apie ją iš moterų perspektyvos: paprasti laišakai, kasdienybės detalės, pašnekesiai apie maisto atsargų ruošimą žiemai, daržus ir mokesčius, ligas ir vaisius, kvapus ir skonius. Susirašinėjimas liudija savotišką moterų bendriją, tarsi tais J. Degutytės mezgimo siūlais suvyniotą, susuktą, suregztą. Lyg tinklą.

Būtina paminėti knygos dailininko Roko Gelažiaus darbą: grafiškai ir spalviškai išskiriami autentiški laišakai ir intarpai (pokalbiai, pasakojimai, eilėraščiai, nuotraukos, paveikslai). Išskirtinės fotografo Artūro Morozovo nuotraukos, ne tik papuošusios dviejų knygų viršelius (J. Degutytės senelių namas Kaune, poetės namas Smėlio gatvėje Vilniuje), bet ir papildžiusios knygų turinį vietų, kurios buvo svarbios poetei J. Degutytei, vaizdais.

Akademinius laiškų leidimus mėgstantys skaitytojai gali pasigesti griežtesnės ir aiškesnės struktūros ar pamanyti, kad tradicinį laiškų skaitymą trukdo greta

pateikiami komentarai, intarpai, siūlomos interpretacijos gairės. Bet man tai yra šio leidinio išskirtinumas – situacinis laiškų pristatymas, detalių svarba, įdomus tarptekstinis dialogas, gausios medžiagos suvaldymas. Recenzijos pabaigoje lieka tik pritariamai sušukti: „Tokio laiškų leidimo dar nebuvo!“ Trijų J. Degutytės laiškyno knygų sudarytoja G. Šmitienė atliko milžinišką darbą, sėkmingai pritaikė antropologinę metodologinę prieigą, įtraukė gyvenimo pasakojimus, kontekstus, sujungė literatūrą ir daile, eilėraščius ir fotografijas, laiškus ir fotografijas, laiškus ir paveikslus. Parodė, kaip iš nemeilės išeinama į tveriantį ryšį ir artimą draugystę. Tarsi koliažas atsivėrė plati J. Degutytės asmeninio gyvenimo bei kūrybos ir laiko iki Nepriklausomybės atkūrimo panorama.

LITERATŪRA

- [Būgienė Lina] 2025. „Janinos Degutytės laiškų leidinį pasitinkant“: pokalbis su knygos sudarytoja Giedre Šmitiene ir moksline redaktore Jurga Jonutyte, *Tautosakos darbai* 69, p. 111–129.
- Daujotytė Viktorija 2001. *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera.
- Degutytė Janina, Daujotytė Viktorija 1996: *Atsakymai. Klausimai*, Vilnius: Regnum fondas.
- Juknaitė Vanda 1999. „Užstojanti baisybės“, *Varpai* 13, p. 203–206.
- Kučinskienė Aistė 2020. *Kultūrišku keliu. Juozo Tumo-Vaižganto laišškai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Kulvinskaitė Virginija 2025. „Motinos, dukros ir monstrės“, *Šiaurės Atėnai*, rugsėjo 19 d. (<https://www.satenai.lt/2025/09/19/motinos-dukros-ir-monstres/>).
- Tannen Deborah 1998. „Talk in the Intimate relationship His and Hers“, in: *Language and Gender: A Reader*, edited by Jennifer Coates, Oxford, England; Malden, U.S.A.: Blackwell, p. 435–446.